

4. Социология искусства в пространстве социального времени: итоги и перспективы (Опыт полемического исследования)/ М.: Наука, 1989. – С. 44 - 45.
5. Філософський словник соціальних термінів. – Х.: “Р.И.Ф.”, 2005. – 672 с.
6. Швачко О.В. Соціальна психологія: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2002. – 111 с.

УДК 371.13

С. М. Бондаренко

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проблема формирования эстетической культуры личности является одной из ключевых в исследованиях философов, искусствоведов, педагогов, психологов. Анализ исследований данной проблемы дает возможность уточнить структурную целостность и отдельные компоненты этого явления.

Ключевые слова: эстетическая культура, эстетическое сознание, художественное творчество, ценностные ориентации, эстетическая жизнедеятельность.

The problem of formation of aesthetic culture of individuality takes one of the key points in the investigation of philosophers, art critics, teachers and psychologists. The analyses of this problem's investigation gives the opportunity to specify the structural unity and separate components of this phenomenon.

Keywords: aesthetic culture, aesthetic conscience, art creativity, value orientations, aesthetic activity.

Важливим складником духовної культури є культура естетична. Поняття естетичної культури об'єднує всі сторони та форми естетичного засвоєння довколишнього світу людиною. Шлях до формування естетичної культури пролягає через естетичне виховання. На сучасному етапі процес естетичного виховання, як вважають дослідники, має якісно змінити рівень естетичної сфери особистості.

Ніякий науковий, технічний поступ не здатний замінити естетичний та етичний складники людського життя. Кожна людина в тій чи іншій мірі прагне до прекрасного і завершеного в житті та в мистецтві.

У свою чергу, мистецтво є найважливішим засобом цілеспрямованого естетичного виховання. Вплив мистецтва на людину зумовлений особливою чуттєвістю людської психіки до всіх форм вираження емоційних станів, які втілюються в рухах, жестах, міміці, інтонаціях мови самої людини або в звуках, ритмах, фарбах. Отже, сприйнятливість до прекрасного, піднесеність почуттів дають змогу людині навчитись жити і творити за законами краси.

Проблема формування естетичної культури особистості знайшла своє втілення у працях Н. Є. Миропольської, І. А. Зязюна, Л. М. Масол, О. П. Рудницької. Зміст і структурні компоненти естетичної культури розглядають у своїх філософських працях І. А. Джидар'ян, Т. І. Домбровська, Л. Т. Левчук, В. В. Лисенкова. При цьому науковці одноставно вважають естетичну свідомість найважливішим складником естетосфери особистості. Так, І.А. Джидар'ян стверджує, що потреби, почуття, смак – це різні зрізи свідомості, які відображають її структурні рівні, проте предметність естетичної свідомості фіксується передусім у потребах. Науковець доводить, що потреби, почуття, інтереси, ціннісні орієнтації, смаки є складниками соціальної та психологічної структури естетичної свідомості. Продовжуючи цю думку, Т. І. Домбровська виокремлює два рівні естетичної свідомості: соціально-психологічний і теоретико-ідеологічний. Кожен із них має свої підрівні, зв'язки між якими є багатоаспектними, а межі – умовними. До першого автор відносить естетичне переживання, почуття, сприймання, потребу, емоції, смак, акцентуючи увагу на тому, що не всі вони мають фундаментальне значення в структурі естетичної

свідомості. Домінуючим вважається естетичний смак. Слід зауважити, що поняття «естетичний смак» та «естетичне почуття» Т.І. Домбровська розрізняє за ознаками глибинного проникнення в об'єкт, оскільки почуття – вираження ставлення до предмета чи явища, тоді як смак передбачає їх осмислення, аналіз і оцінку. Отже, смак є повнішою характеристикою явища [2, с. 186]. На теоретико-ідеологічний рівень дослідниця виводить мистецтво як один з особливих зрізів естетичної свідомості вищого рівня, тобто вияв духовності, що визначається як "метарівень".

Дещо по-іншому структурує компоненти естетичної свідомості А.А. Радугін, розглядаючи їх позицій естетичного ідеалу. Структура естетичної свідомості визначається дослідником на буденному та спеціалізованому рівнях. Більш значущим, на наш погляд, є останній, який передбачає почуттєвий (естетичне споглядання, сприймання, уявлення), раціональний (судження, погляди, цінності, ідеали) і теоретичний (естетичні поняття та категорії) зрізи. Формування свідомості здійснюється на основі їх взаємодії. Основою естетичної свідомості, на думку дослідника, є естетична потреба, а результатом бажаної ціннісної орієнтації – ідеал, що постає як найвищий критерій естетичної оцінки з позицій суб'єкта. Розглядаючи процес естетичного розвитку особистості, основною умовою його ефективності автор вважає наявність сформованих знань, умінь, переконань, почуттів і норм діяльності. На нашу думку, цей аргумент є надзвичайно важливим і переконливим.

Значущими для нашого дослідження є погляди Н.І. Гітун на структуру естетичної свідомості. На думку дослідниці, основою естетичної свідомості є естетичне світопереживання як один із видів емоційно-ціннісного. Естетична свідомість відображає естетичну життєдіяльність особистості та керує нею, відбиваючись у її естетичній та художній творчості. Діяльність людини стає естетичною, якщо вона здатна гармонізувати свої складні, суперечливі відносини зі світом. Необхідність такого естетичного освоєння світу для особистості стає смислотвірною основою.

Отже, відповідний рівень естетичної культури є невід'ємною характеристикою гармонійно розвиненої особистості. Прекрасне майбутнє повинні будувати люди високої духовної культури. Естетичне виховання завжди було фактором, що гуманізує духовний світ особистості.

Відомо, що основу естетичного становить виразність предметів і явищ дійсності, тобто те, що має визначену форму і є об'єктом нашого споглядання. Будь-які предмети і явища сприймаються й оцінюються як естетичні тоді, коли їхній зовнішній вигляд несе на собі відповідний життєвий, суспільний сенс і становить для людини певну цінність. Людина до всього ставиться зацікавлено, виражаючи свою життєву позицію, симпатії та антипатії, ідеали і смаки. Так вона поступає і в своїх естетичних оцінках, розрізняючи в довколишньому світі красу і гармонію, велич і драматизм, трагізм і комізм. При цьому певне емоційне ставлення до предмета, явища чи події обов'язково поєднується із смисловою, ідейною оцінкою. Отже, естетичне – це особливе ідейно-емоційне ставлення людини до світу, де виразність того чи іншого предмета, явища або події отримує суспільну оцінку. Найповніше естетичне відношення людини до дійсності виявляється саме на рівні розвитку естетичної культури.

Структура естетичної культури багатомірна. Важливим аспектом в ній виступає естетична свідомість, проявом якої є потреби, смаки, погляди, концепції, ідеали. На думку багатьох дослідників, смак посідає одне з провідних місць у структурі естетичної свідомості. Теоретичний інтерес до проблеми естетичного смаку формується у XVII ст. Це було пов'язано з розвитком нових течій мистецтва XV – початку XVII століття. Крім того, епоха Відродження, проголосивши людину найвищою цінністю, започатковує розвиток індивідуальності, тим самим порушуючи питання про можливість суб'єктивної, самостійної оцінки художнього твору, яка ґрунтується на почутті естетичного задоволення або смаку.

Особливе місце у вивченні природи смаку належить німецькому філософу І. Канту. У своїй роботі «Критика здатності судження» він розробляє механізм естетичної оцінки, порушує принципово важливу тезу про безсторонність естетичного судження: «Краса – це форма доцільності предмета, оскільки вона сприймається в ньому без уявлення про мету» [3,

с. 59]. Отже, тільки те, що дає нам насолоду, що подобається нам без уявлення, яким має бути предмет, яке його призначення, треба визнати справді прекрасним.

Іммануїл Кант досліджує не самі предмети і не їхні естетичні властивості, а тільки естетичні судження про предмет. Розмірковуючи над питанням, чи можна обґрунтувати судження смаку, німецький філософ залишив найвідомішу «антиномію» смаку, тобто таку невіршувану суперечність, кожна із протилежностей якої здається істиною. І. Кант вважав, що судження естетичного смаку ґрунтується не на розумінні, а на особливому задоволенні, яке ми отримуємо при спогляданні форми естетичного предмета. Естетичне судження суб'єктивне, тому його оцінка не може бути доведеною.

Ще древні римляни проголошували тезу: «Про смаки не сперечаються». Видатні цінителі мистецтва часто також не були єдині в серйозних і визнаних речах. Ім'я Рафаеля є таким же символом мистецтва і краси, як ім'я В. Моцарта – в музиці, О.С. Пушкіна – в поезії, проте найвідоміша картина художника «Сикстинська Мадонна» також викликала суперечки. Твір мистецтва часто стає предметом дискусій саме тому, що художник не виступає лише від власного імені, а використовує мистецтво для вираження суспільних потреб, цінностей.

Що ж можна вважати об'єктивною основою судження смаку? Відомо, що первинними умовами естетичної вихованості є знання предмета, про який висловлюється судження, а також повага до смаків, поглядів, симпатій. Не можна виносити категоричні судження про художні твори, глибоко не розібравшись в їх природі і спрямованості; висловлювати погляд на естетичні цінності, не розуміючись у найважливіших фактах історії культури. Якщо об'єктом судження є певні твори мистецтва, окремі образи чи художники, необхідною умовою об'єктивного естетичного судження є достатньо повне і правильне розуміння усіх відповідних предметів і явищ.

Таким чином, об'єктивна основа судження смаку може бути досягнута лише через розуміння мистецтва, його наукове тлумачення. Осягнення мистецтва – надзвичайно складний і тривалий процес, який вимагає знань, волі, чималих зусиль. Саме цей процес, формування оцінного судження приносить людині найвищу інтелектуальну радість, духовно її збагачує.

Важливого значення в судженнях смаку набувають суб'єктивні мотиви та індивідуальні риси характеру. Естетичний смак також індивідуальний, але належить до сфери суспільної, соціальної. Естетичний смак не є вродженою якістю людини. Як і інші соціальні здібності, він формується у процесі виховання й освіти самої людини. Тому і в наш час справедливими залишаються слова видатного іспанського письменника Бальтасара Граціана: «Три якості перетворюють людину на справжнє диво: плідний талант, глибокий розум, тонкий і щасливий смак».

Само по собі заперечення тих чи інших значних явищ мистецтва не означає наявності негативного смаку. У сфері естетичної культури першорядного значення набувають позитивні оцінки особистості – важливим є не стільки те, що людина заперечує, скільки те, що визнає. Іншими словами, особливого значення набуває естетичний ідеал, до якого людина прагне і який викликає натхнення. Формування естетичних ідеалів завжди було одним з найважливіших завдань естетичного виховання.

Категорія ідеалу, як вважають дослідники, з'явилась в естетиці доволі пізно. Самостійного значення ідеал вперше набув лише в естетиці класицизму і означав повернення художника до досконалих зразків античного мистецтва. Естетичний ідеал має конкретно-історичний характер, тому ідеали різних епох змістовно відрізняються.

Про естетичний ідеал Древньої Греції свідчать філософи Геракліт і Піфагор, Сократ, Платон, Аристотель. Проте побачити цей ідеал можна лише у скульпторів, поетів, живописців тих часів – Фідія, Праксітеля, Гомера, Сафо. Художник створює естетичний ідеал в процесі своєї творчості, знаходячи для нього в матеріалі живі, одухотворені фарби. Естетичний ідеал не залишається незмінним, але в деяких творах він виявляється найповніше. Досконалим втіленням ідеалу є, наприклад, образ Венери Мілоської. В ній ми реально бачимо, що розуміли греки під ідеалом – досконалість душі і тіла, їх гармонійне

поєднання. Ідея гармонійного розвитку людини, її прагнення досягти ідеалу «калокагатії» – злиття краси й добра, знаходились у центрі античної філософії, міфології, мистецтва.

Важливим періодом у розвитку світової культури є епоха Відродження. Вона характеризується інтенсивним розвитком практично всіх компонентів духовного життя: науки, художньої творчості, політики, філософії, права.

Особливістю естетики Відродження є поступовий розподіл естетики й теорії мистецтва. Розуміння глибокого зв'язку між науковими знаннями та мистецтвом проклало шлях до правдивого, об'єктивного відображення дійсності мистецтвом. Таку думку видатних представників епохи Ренесансу найбільш чітко висловив Леонардо да Вінчі: «Вивчай спочатку науку, а потім звернись до практики, народженої цією наукою» [3, с. 44]. Вчені, теоретики мистецтва доби Відродження Леон Баттіст Альберті, Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер у своїх працях звертались до найскладніших проблем естетики: проблеми прекрасного, специфіки художньої творчості, естетичного ідеалу, тощо.

Слід відзначити, що головною особливістю художньої культури Відродження був принцип гуманізму, який стверджував гідність і красу земної людини. Леонардо да Вінчі у своєму «Трактаті про живопис» висловлює думку про всемогутність художника-людини. Найдосконалішим із мистецтв великий італійський митець вважає живопис, який «перевершує щодо тонкості роздумів всі людські творіння». Таким чином, ідеал епохи Відродження також пізнається перш за все в скульптурах Мікеланджело, в полотнах Тіціана, Рафаеля, Леонардо да Вінчі. Естетичний ідеал, як визначають дослідники, сприймається як зразок досконалості, втілення бажаного, мрія – часто в образі прекрасної, досконалої людини. Необхідність відчувати, бачити поряд з собою прекрасне, зумовлене його здатністю викликати в нас найсвітліші, найвідрадініші почуття; прекрасне захоплює нас, підносить сили. Саме життя, практичний і соціальний досвід є невичерпним джерелом естетичних ідеалів. Кожна людина створює свій особистий естетичний ідеал, який існує у формі конкретно-чуттєвого образу. В ідеалі людина відтворює не тільки найкращі риси дійсності, але збирає їх в такій кількості і сукупності, що в реальному житті є малоімовірним. Проте своїми думками, мріями і бажаннями людина здатна матеріалізувати свій естетичний ідеал, який і слугуватиме в її житті духовною опорою.

Отже, можна зазначити, що естетичні смаки та ідеали органічно пов'язані між собою і є елементами єдиної системи. З нашої точки зору, вони є найважливішими складниками у структурі естетичної свідомості. Шлях до їх формування пролягає через творче засвоєння класики світового і народного мистецтва, здатність і готовність людини до творчості у своїй діяльності.

Література

1. **Борев Ю. Б.** *Естетика* / Ю.Б. Борев. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с.
2. **Громов Е. С.** *Начала эстетических знаний: Эстетика и искусство* / Е.С. Громов. – М.: Сов. художник, 1993. – 335 с.
3. **Левчук Л.Т.** *Основи естетики* / Л.Т. Левчук, О.І. Онищенко // *Навч. посіб.* – К.: Вища шк., 2000. – 271 с.
4. **Сапожнік О.** *Музично-естетичне виховання: зміст і структурні компоненти* / О. Сапожнік // *Рідна школа*, 2007. – № 12. – С. 17–19.